

Autor: Selma Čelik
Centar za interdisciplinarnu studiju u Sarajevu
Student magistarskog studija na odsjeku: Evropske studije

ISLAMSKI IDENTITET – DIO PROBLEMA ILI RJEŠENJA U EVROPI?

Evropa se danas opet nalazi u centru svjetskih kretanja i pred njom su veliki izazovi. Primat tih zbivanja zauzima Evropska Unija i njen razvoj, iznalaženje zadovoljavajućih rješenja za sve njene sadašnje i buduće građane. U nastojanju da takva jedna Unija funkcionira, pored ekonomsko-pravnih rješenja, važno mjesto zauzima i pitanje identiteta njenih građana.

Evropski identitet u razvoju

Sam pojam evropski identitet još uvijek nije dovoljno jasno definisan. Buđenje tog identiteta i stvaranje osjećaja pripadnosti Evropi, preciznije Evropskoj Uniji, pokušava se probuditi i usaditi građanima koji žive u zemljama članicama upravo kroz jedinstven i usklađen ekonomsko-pravni sistem koji im nudi određene povoljnosti i širinu, dok se s druge strane i same države članice bore očuvati svoje nacionalne identitete i inkorporirati ih u taj novi, evropski identitet. U tekstu «Evropska debata o građanstvu» Dominique Schnapper je pisala o tome: «Nacionalno građanstvo više ne pruža legalni status i prava samo po sebi; Evropske institucije danas grade novu zajednicu građana. Veza između nacije-države i građanstva, uprkos svojoj historijskoj prirodi, više nije neophodna, i građanstvo se može vježbati na jednom potpuno drugačijem nivou.»¹

Za identitet je uvijek važno imati «značajnog drugog», «stranca», tu suprotnost naspram i u donosu na koju ćemo odrediti svoj identitet. Čini se da danas u Evropi tog stranca, drugog i drugačijeg čini ono što bi mogli nazvati islamskim identitetom. Pod islamskim identitetom u ovom tekstu podrazumijeva se identitet određen osjećajem pripadnosti islamskoj vjeroispovijesti i islamskoj tradiciji.

Već sam pokušaj stvaranja i jasnog označavanja evropskog identiteta danas i u skladu s trenutnim dešavanjima je problem za sebe. Postojanje Evropske Unije i nastojanje izgradnje jednog novog društva ili zajednice građana u tom kontekstu nameće stvaranje posebnih parametara, neprirodnih, prevazilazeći nacionalne identitete, kako bi se odredio evropski identitet. Najprirodniji parametar za određivanje identiteta jeste geografski, ali to ovdje nije slučaj. Nacionalni identiteti koji su donekle i imali uspjeha u asimilaciji svih građana jedne države, također su sada u drugom

¹ Schnapper, Dominique; *The European Debate on Citizenship*; Daedalus, Summer 1997, Vol. 126, br. 3, str. 199, autorov prevod

planu. Ipak, politički, ekonomski i pravni osnov ujedinjenja evropskih država sam po sebi nije bio dovoljan da se kreiraju realni parametri i za određivanje identiteta. I tu se javila potreba za određenjem «značajnog drugog», «onog koji ja nisam». A obzirom da se evropska tradicija upotrebljava i kao sinonim za «zapadnjačku kulturu», koja se opet vezuje za tri glavna historijska izvora – antičku Grčku, Rimsko carstvo i kršćanstvo, islam kao religija i islamska tradicija se i dalje nastavljaju posmatrati kao strani element.

Mada je samo po sebi kontradiktorno porediti jedan geografski i kulturno-povijesno-religijski prostor, sa samom jednom religijom i njenom tradicijom, danas smo opet primorani praviti takvu vrstu komparacije. Kažem opet, jer se takva vrsta poređenja provlači vijekovima kroz historiju. Nije se Evropa prvi put susrela sa islamom i muslimanima u 20-om stoljeću. Ta korelacija traje još od dolaska Arapa na Špansko poluostrvo u 7. stoljeću. I ma koliko se marginalizirala činjenica, ipak ostaje činjenica, da je Al-Andaluz pod maurskom vladavinom itekako ostavio jedan veliki doprinos Evropi, prvenstveno u kulturnom i naučnom smislu, a i u poticajnom jer je upravo jedan sveukupni društveni razvoj Andaluzia bio motivacijski točak za Renesansu u Evropi. I dok je Evropa islam kao religiju još tada posmatrala kao stranca i onog suprotnog sebi, rado je prihvatila bogato naučno i kulturno nasljeđe koje je tadašnje islamsko društvo nudilo. Isto se ponovilo i sa Osmanskim carstvom, koje je kao imperija bilo neprihvatljivo. Danas islam nije prisutan u takvom imperijalističkom obliku, ali ipak odnos prema svemu što nosi islamski predznak je ostao isti. Prof. John L. Esposito u svojoj knjizi «Islamska prijetnja – mit ili stvarnost» to objašnjava slijedećim riječima: «Negativni odjek događaja iz kršćansko-muslimanske historije odražava se u načinu na koji zapadna literatura i misao vide islam. Iako su postojali trenuci dodira, uzajamnog upoznavanja i konstruktivne razmjene, kad se sve uzme u obzir, muslimanska ekspanzija na Evropu, od arapskih osvajanja, preko krstaških ratova i stvaranja Osmanskog carstva, proizvela je otuđenje i nepovjerenje u odnosu na islam, koji je, prvenstveno, viđen kao prijetnja kršćanstvu. Ovo nasljeđe je, kao što je Albert Hourani primijetio, 'još prisutno u svijesti Zapadne Evrope, još plaši i još je, uopćeno govoreći, pogrešno shvaćeno'. Strah i prezir, spojeni s evropskim etnocentrizmom, proizveli su iskrivljene predstave o islamu i muslimanima i odvratili učenje ljudi od ozbiljnog istraživanja islamskog doprinosa zapadnoj misli.»²

Postavlja se pitanje kako će danas Evropa riješiti pitanje odnosa prema muslimanima i hoće li konačno uspjeti naći modus vivendi kroz koji će se islam kao religija, islamska tradicija i muslimani kao pripadnici istih ne samo integrirati, već i biti prihvaćeni kao evropljani i dio evropskog. Obzirom da ne postoji tačan statistički podatak o broju muslimana u Evropskoj Uniji, ali u nekim istraživanjima se spominje cifra oko 20 miliona, može se reći da to nije nimalo zanemariv broj. Osim toga, šta je sa onim muslimanima koji žive na evropskom kontinentu, u državama koje

² Esposito, John L.; *Islamska prijetnja mit ili stvarnost?*; UIO Selsebil; Živinice, 2001; str. 63

se nadaju da će isto tako jednog dana biti članice EU? Kakav status oni mogu očekivati u budućnosti?

Sve ovo današnju Evropu stavlja na jedan veliki historijski test. Jer, današnja Evropa ima iza sebe burnu prošlost i najveće lekcije čovječanstva. Pitanje islama i muslimana u Evropi, danas, je test koliko je i Evropa i čovječanstvo naučilo svoje lekcije iz prošlosti i da li je spremna danas kreirati drugačiju historiju. Često se govori o integraciji islama i muslimana u Evropi, a vrlo malo se spominje dugotrajno prisustvo islama i muslimana i njihov uticaj i ostavština u Evropi prije Renesanse pa i kasnije kroz osmansku ostavštinu. Trenutni odnos i klima koji se kreiraju kroz političko i medijsko djelovanje najčešće i nisu u pomirujućem i umirujućem tonu. Štaviše, često naglašavanje i spominjanje muslimana u negativnom kontekstu i kroz najkontroverznije debate dovodi upravo do jačanja njihovog islamskog identiteta nad ostalim. Medijska politika koja danas najčešće spominje muslimane u negativnom kontekstu, u svjetlu najružnijih događaja i stravičnih zločina, učvršćuje tu jednu sveopštu generalizaciju i odbijanje i pomisli da bi muslimani mogli biti jednaki svim drugim građanima Evrope. I danas, u 21. stoljeću, istim sredstvima u Evropi se ponavlja situacija slična onoj prije Drugog svjetskog rata. Jer, u čemu je razlika između tadašnjeg antisemitizma spram Jevreja, u odnosu na današnji antisemitizam spram imigranata, prvenstveno muslimana? U čemu se razlikuje tadašnja Goebbelsova propaganda od propagande današnjih medija? Ovo je upravo ključni trenutak u kojem Evropa treba pokazati da li je naučila nešto iz te najsramnije mrlje svoje povijesti i hoće li ovaj put znati pametnije djelovati.

Muslimani kao problem u Evropi

Ekstremizam, nasilje, burke, gender nejednakost, ugovoreni i prisilni brakovi, samo su neki od problema koji se vezuju za muslimane danas. Tariq Ramadan u svom tekstu «Zabrana minareta u Švicarskoj: Može li Evropa naučiti da vjeruje svojim građanima muslimanima» u vezi s ovim kaže: «U protekle dvije decenije islam se vezuje za mnoge kontroverzne debate... za obične građane je teško da prihvate ovo novo prisustvo muslimana kao pozitivan faktor.»³ I uistinu jeste. Kada se nešto konstantno označava «lošim» i uzimaju se samo loši primjeri za prezentiranje, sasvim je logično da će ljudi stvoriti otpor i otklon prema tome. Međutim, Evropa i njeni građani se varaju ako misle da je to samo njihov problem. To je jednako, pa čak i više, problem muslimana, posebno onih koji u Evropi egzistiraju već generacijama, decenijama pa čak i stoljećima.

Činjenica je da muslimani u Evropi egzistiraju mnogo duže od ove dvije decenije obilježene kontroverzama. Isto tako je činjenica da ima i Evropljana rođenih u drugačijim tradicionalno-vjerskim miljeima koji prihvataju islam za svoj način života. Slobodnom voljom, ne nametanjem,

³ <http://www.csmonitor.com/Commentary/Opinion/2009/1201/p09s01-coop.html> , autorov prevod

ne kroz neki islamski imperijalizam jer takav danas ne postoji, nego svojom slobodnom voljom. Isto tako je činjenica da su muslimani u Evropi vijekovima i desetljećima živjeli sa svojim susjedima u harmoniji.

Maalouf u knjizi «U ime identiteta» pokušava objasniti kako doktrina sama po sebi nije kriva, te nas podsjeća na različite zločine počinjene u ime različitih doktrina. I mada se doktrina sama po sebi ne može izuzeti, treba imati na umu da svaku doktrinu opet prezentiraju ljudi i sprovode je u djela. Osvrćući se na historiju, posebno na period kada je islam bio na vrhuncu i kada je postojao islamski imperijalizam, Maalouf nastoji predočiti činjenice koje bi mogle pomoći u jednom racionalnijem promišljanju ovih odnosa i iznalaženju rješenja. Maalouf piše: «U povijesti islama, od samih početaka, postoji značajna sposobnost suživota s drugima. Krajem prošlog stoljeća, Carigrad, glavni grad najvažnije muslimanske sile, imao je većinu nemuslimanskog stanovništva, uglavnom Grka, Armena i Židova. Možemoli zamisliti u isto doba dobru polovicu nekršćana, muslimana ili Židova u Parizu, Londonu, Beču ili Berlinu?»⁴ Nadalje, govoreći o suživotu koji je postojao u vrijeme islamskog imeprijalizma, čak u najranijoj historiji od pojave islama, daleko prije Osmanskog carstva, Maalouf uvodi najblaži termin za opis tih odnosa, označavajući ih «snošljivim», i kaže: «Daleko od toga da to osvajanje (islamska osvajanja, op.a.) želim predočiti kao miroljubivi pohod. Ili oslikati muslimanski svijet kao raj snošljivosti. Ali ponašanja se ocjenjuju sa stajališta njihovog vremena. I nema nikakve sumnje da je islam tradicionalno prihvatao, na teritorijama koje je nadzirao, prisutnost drugih monoteističkih religija.»

Zašto smatram važnim ovaj historijski osvrt? Zato, što baš kao što i Maalouf ističe, događaje treba posmatrati u kontekstu vremena u kojem se dešavaju. Pa tako i poređenja koja pravimo u kontekstu vremena dovešće nas do činjenice da je islam u tom vremenu, u vremenu kada je Evropa ubijala svoje naučnike, spaljivala žene i bila apsolutno nesnošljiva prema svemu što se protivilo učenju Crkve, islamske države su bile utočište za sve nepoželjne. Osim što je nauka i kultura cvjetala, islam je već tada utro trag toleranciji i suživotu i pokazao da je takvo što moguće.

Bez potrebe da zalazimo u dalju historiju, ali kada govorimo o muslimanima danas u Evropi, potrebno je reći da ih je većina doselila nakon Drugog svjetskog rata, kao radna snaga. Pa i kasnije migracije koje su se dešavale bile su primarno ekonomskog karaktera. Govorimo o jednoj do tri generacije tih ljudi koji žive u različitim evropskim državama. Oni nisu tu na odmoru, na radu, nego žive u državama koje su izabrali za svoj dom, prihvatili zakone, jezike, kulture, običaje. Mnoge generacije su rođene i odrasle upravo u tim državama. Nije li i sasvim prirodno da kroz zakonske regulative traže određena prava i status kao ravnopravni građani tih država, pa i Evropske zajednice?

⁴ Maalouf, Amin; U ime identiteta; Prometej, Zagreb 2002, str. 54

Kako se sada postaviti prema svim tim ljudima, starosjediocima u Evropi, autohtonim evropljanima (bar geografski određujući ih), prema imigrantima koji su prihvatili evropske države za svoje i grade svoje živote tu, ili evropskim građanima konvertitima? Amin Maalouf govoreći o identitetu u svojoj knjizi «U ime identiteta» kaže: «Dosad sam stalno ustrajavao u činjenici da je identitet sazdan od višestrukih pripadnosti. Ali neophodno je ustrajati i na činjenici da je on jedini i da ga kao jedinog živimo.»⁵ Maalouf nastoji objasniti tu višestruku pripadnost svakog čovjeka, individue, i tu vrstu prisile koja zapravo izaziva reakciju da ljudi od mnoštva svojih pripadnosti se identificiraju sa jednom i poistovjete svoj identitet upravo samo s tom pripadnošću. On objašnjava kako upravo napadi na određenu pripadnost – vjersku, rasnu, etničku, jezičku i dr. – dovode do toga da se ljudi često poistovjećuju upravo sa tom pripadnošću koja je najviše napadana, i na taj način ona se počne prožimati kroz cjelokupan njihov identitet i zauzme najvažnije mjesto u njihovom izjašnjavanju i doživljaju sebe. Ovo je jako bitna stvar. Naglasak na individualizmu. Kada bi svakog imigranta ponaosob ispitivali o njegovim vlastitim razlozima dolaska u neku od evropskih država, zasigurno bi naišli na mnoštvo različitih priča i sudbina, a vrlo je upitno kakav bi rezultat bio kad bi njihove razloge pokušali dovesti u vezu s njihovom vjerskom pripadnošću. Smatram da je Maalouf upravo, kad iz svoje perspektive imigranta sa Istoka, objašnjava odnos muslimana prema Evropi. Kao razlog za određeni otklon islamskog svijeta i muslimana navodi kolonizaciju, nametanje modernosti od strane drugog, i to kroz jedan superiorniji odnos, a ne zato što su sama ta društva osjetila potrebu ili imala priliku razviti sopstveni put ka modernizaciji. On je vrlo odlučan u toj tvrdnji kada kaže: «Ovdje ustajem u prvom redu protiv navike – na Sjeveru kao i na Jugu, u dalekih promatrača, kao i u strastvenih pristaša – da se sve što se pojavi u svakoj muslimanskoj zemlji svodi pod pojam «islam», dok se u igri nalaze mnogi drugi čimbenici koji bolje objašnjavaju što se događa. Mogli biste pročitati debele knjige o povijesti islama a da ne razumijete ništa od toga što se događa u Alžiru. Pročitajte trideset stranica o kolonizaciji i dekolonizaciji, razumjet ćete mnogo više.»⁶

Ipak, tvrdnje i stavovi kojima uporno jednu pripadnost označavamo u najnegativnijim kontekstima dovode upravo do masovnijih reakcija, koje se sa individualnog prenose na kolektivni nivo, i neminovno vode do stvaranja plemena, getoizacije i podjela u društvu. I to je nešto što se kroz historiju uporno ponavlja i što je i danas prisutno u svim dijelovima svijeta, ne samo u Evropi.

Ipak, postavlja se pitanje hoćemo li svi svjesno pristati na takve generalne tvrdnje i doprinijeti podjelama ili ćemo ipak konačno pokušati promijeniti takav tok historije i pokušati pronaći modus vivendi za sve ljude, individue, bez obzira na njihove različite pripadnosti? Živimo u vremenu globalizacije, u vremenu u kojem su migracije masovne i ubrzane, iz ovih ili onih razloga,

⁵ Maalouf, Amin; U ime identiteta; Prometej, Zagreb 2002, str. 29

⁶ Ibid, str. 61

čak su se razvili i vrlo popularni inter-kulturalni programi, za studente, radnike, kako bi se ljude motiviralo da putuju, žive i upoznaju druge kulture, običaje, pa samim tim i religije, a istovremeno se cijela jedna skupina, i to ne malobrojna, nego milionska, pokušava marginalizirati, označiti kao nepoželjna i neprihvatljiva upravo u sredini koja nastoji promovirati multikulturalnost. Zvuči poprilično paradoksalno zar ne?

Muslimani kao dio rješenja u Evropi

Evropa danas čini ogromnu grešku «braneći» se, uslovno rečeno, od islama i muslimana. Jer islam je već duboko utkan u evropski kontinent i evropsku kulturu. Samim svojim višestoljetnim prisustvom i nasljeđem islam i islamska tradicija su utkani duboko u evropsku tradiciju. Stvarajući klimu u kojoj je oko 20 miliona ljudi nepoželjno, tjerajući ih, marginalizirajući, neće se doći do rješenja. Ti ljudi neće jednostavno nestati, niti će prestati tražiti svoje mjesto u društvu u kojem su izabrali da žive, niti će napustiti svoja rodna ognjišta. A realnost je da su ti ljudi, sa svojim vjerskim opredjeljenjem i islamskom tradicijom prisutni na evropskom tlu, žive je svakodnevno u skladu sa zakonima i običajima država u kojim egzistiraju.

Danas bi daleko bolje bilo zapitati se šta ti ljudi, muslimani, kao punopravni članovi jedne nacije, društva ili te zajednice građana u izgradnji, mogu učiniti i na koji način mogu doprinijeti takvom jednom projektu? A sigurno mogu mnogo. Pa i kad je riječ o kontroverznim ekcesima koji se u naletu generalizacije pripisuju svim muslimanima, zasigurno da je većina onih koji bi se jednako borili protiv svih tih načina zloupotrebe vjere i pomogli u stvaranju harmoničnijih odnosa na evropskom tlu.

Govoreći o odnosu Evrope u vrijeme renesanse spram islama, Ibrahim Kalin u svojoj studiji «Korijeni pogrešnog razumijevanja», piše o dvostrukom stavu renesansne Evrope prema islamu i kaže: «mrzila je islam kao religiju, ali se divila njegovoj civilizaciji.»⁷ I prihvatila je iz te civilizacije sve ono što je smatrala dobrim. Je li bilo dovoljno 7 stoljeća od kraja Renesanse do danas da u Evropi sazrije i jedan drugačiji način rješavanja stvari? Odnos prema islamu i muslimanima u 21. stoljeću se može posmatrati kao test iz kojeg će se vidjeti koliko je zaista Evropa odmakla u svojoj otvorenosti i razvoju demokratske svijesti, a to će poslati signal i svim drugima koji žele doći i koji bi bili manjina u Evropi.

Evropski identitet, barem u onom geografskom smislu osjećaju i svojataju mnogi, ako ne svi, muslimani koji žive tu i vrlo je nezahvalno krenuti u nadgradnju i jačanje tog identiteta

⁷ Kalin, Ibrahim; [Roots of Misconception: Euro-American Perceptions of Islam Before and After September 11th](#); Islam, Fundamentalism, and the Betrayal of Tradition ed. by Joseph E.B. Lumbard; Bloomington, IN: World Wisdom, 2004, str. 148.; prevod autorov

rezervišući ga samo za one politički podobne. Evropski identitet se ne mora braniti kroz institucije Evropske Unije, jer evropski identitet već postoji, i u sebi ima sasvim dovoljno kulturno-povijesnih elemenata koji ga čine, koji su fakt, historijski i neizbrisiv, i samim tim ničim nije ni u opasnosti. A institucionalna i politička nadogradnja takvog jednog elementa je moguća samo ukoliko se stvori klima u kojoj će se svaki građanin osjećati jednako, bez obzira na svoje druge pripadnosti. I nije li to upravo slogan kojim se Evropska Unija vodi: «Ujedinjeni u različitosti»?

Isključivost, bilo koje vrste, neće dovesti do rješenja. Možda je ovo pravi trenutak da se i rješavanju problema na institucionalnom nivou pristupi na jedan holistički, humanistički i više individualistički način. Globalizacija, bez obzira što još uvijek postoje plemenske podjele, više ne trpi takvu konstelaciju odnosa. Granice su odavno otvorene, internet revolucija više nije nikakva revolucija već konstanta u životima ljudi, i ljudi imaju slobodu, posebno medijsku i naučnu, da te granice prelaze u svaka doba. I uprkos svemu, ljudi individualno sve više međusobno komuniciraju i sami stvaraju veze kakve žele. A Evropska unija je sada u poziciji iz koje može promijeniti čitav jedan historijski tok i napraviti jedan veliki korak na tom globalnom planu, za sebe i svoje građane, i biti primjer svima ostalima koji će se kasnije povesti za tim.

Da islam može i ima šta ponuditi evidentno je iz historije. A historija nam treba služiti kao učiteljica života. Pitanje jeste šta se desilo sa islamom i muslimanima pa su nazadovali. Možda odgovor leži upravo u globalnim političkim kretanjima, kolonizaciji i dekolonizaciji o kojoj sam ranije govorila. Možda i u nečem drugom. Ali to ne treba služiti kao pretpostavka da muslimani i islam ne mogu opet ponuditi određena rješenja. Baš kao što je i evropska tradicija u to doba islamske snošljivosti bila nesnošljiva prema svemu drugačijem, pa se izdigla i postala liderom u promicanju modernih, demokratskih vrijednosti i napretka, nije li onda pogrešno islam posmatrati kao stagnirajuću pojavu i ni ne dati mu šansu da makar i pokuša nešto promijeniti? Smatram da je upravo ovo vrijeme globalizacije odličan vremenski čas u kojem bi cjelokupna ljudska zajednica mogla akumulirati snage u daljem napretku civilizacije, još jednom na čelu sa Evropom kao kolijevkom civilizacije, ne odbacujući a priori nikoga kao nepoželjnog, «drugog» i «onostranog», već udružujući snage kako bi otvorene granice što bolje funkcionirale na svakom nivou, pa i tom institucionalnom.

BIBLIOGRAFIJA

1. Maalouf, Amin; U ime identiteta; Prometej, Zagreb 2002
2. Esposito, John L.; Islamska prijetnja mit ili stvarnost?; UIO Selsebil; Živinice, 2001
3. Džait, Hišam; Evropa i Islam; Starješinstvo IZ BiH, Hrvatske i Slovenije; Sarajevo, 1985
4. Balibar, Etjen; Mi, građani Evrope?; Beogradski krug; Beograd, 2003.
5. Pauly, Robert J; Islam in Europe: Integration or marginalization?; Ashgate Publishing, Ltd, 2004
6. Azmah, Aziz; Fokas, Effie; Islam in Europe: diversity, identity and influence; Cambridge University Press, 2007
7. Schnapper, Dominique; The European Debate on Citizenship; Daedalus, Summer 1997, Vol. 126, br. 3, str. 199
8. Kalin, Ibrahim; Roots of Misconception: Euro-American Perceptions of Islam Before and After September 11th; Islam, Fundamentalism, and the Betrayal of Tradition ed. by Joseph E.B. Lombard; Bloomington, IN: World Wisdom, 2004, str. 148
9. <http://www.csmonitor.com/Commentary/Opinion/2009/1201/p09s01-coop.html>
10. <http://www.cfr.org/publication/8252/europe.html>
11. <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/belief/2009/may/20/muslim-integration-gallup>